

Inledning

Den som kommit en bit på vägen i sin släktforskning ställs förr eller senare inför frågor som inte kan få svar i släktforskningens huvudkällor: kyrkböcker, folkbokföring, mantalslängder, boupp-teckningar och domböcker. Man stöter på uppgifter om att någon ”vistas till sjöss” eller har begått ett brott och hamnat i fängelse. Gården har plötsligt och oväntat fått en ny ägare. Kanske anar man en konkurs eller andra svårigheter. Man finner en soldat bland förfäderna: hur mycket kan vi få reda på om honom och hans familj i andra källor än kyrkbokföringen?

Syftet med den här boken är att ge förslag om hur man kan forska kring en rad sådana speciella fall. Vi berättar först om källor som har att göra med livets skeden – sådant som kan beröra alla och envar: skola och utbildning, värnplikt, sjukdom och försäkring, beskattning. Vi går därefter igenom en rad olika samhällsgrupper och ser vilket källmaterial som finns kring dessa. Först de fyra stånden, adel, präster, borgare och bönder. Därefter ämbetsmän, arbetare vid gruvor och bruk, soldater och sjömän. Vi tar översiktligt upp industrisamhällets människor: företagare, tjänstemän och arbetare. Till sist ger vi en del råd om forskning kring minoriteter.

Vi har avsiktligt valt att främst betona 1700-talets, 1800-talets och det tidiga 1900-talets material. När det gäller det senare 1900-talets material gäller att källmaterialet är oerhört omfattande och dessutom att nu levande släktingar i allmänhet kan ge upplysningar som underlättar sökning och forskning. Därtill kommer problemet med sekretess.

Även om man inte finner något anmärkningsvärt i kyrkbokföringen kan det vara värt att bekanta sig med några av de källor vi pekar på. Skol- och värnpliktshandlingar och skattelängder är exempel på källor där alla och envar kan dyka upp, och där man kan

få extra upplysningar jämfört med husförhörlängden och annan kyrkbokföring. Genom att gå igenom många olika källor lägger man pusselbitar som till slut kan ge en helt ny och kanske oväntad bild av en familj jämfört med de ibland knapphändiga data som kyrkbokföringen ger.

Sök på Internet

Möjligheterna att söka information har ökat snabbt. Arkivmaterial läggs ut på Internet och kan beställas den vägen. Via genealogiska nätplatser som Rötter och Riksarkivet kan man skaffa sig överblick över mängder av källor och arkiv (se Söka vidare – tips på Internetadresser, cd och mikrofilm s 142). Man kan också få kontakt med andra forskare för att ta del av deras resultat.

Nationella Arkivdatabasen (NAD) ger en samlad bild av de arkiv som finns i statliga svenska arkivinstitutioner (Riksarkivet, Krigsarkivet, landsarkiven, SVAR), men också hos kommuner, landsting, folkrörelser och enskilda. Den har byggts upp av Riksarkivet.

Här kan man söka på ett namn, en ort, ett begrepp eller en institution och få fram en lista på arkiv som motsvarar det man söker. Det finns en detaljerad instruktion till hur man söker. Det finns olika vägar, via arkivenhet eller via person/institution, och det finns dessutom en topografisk hjälpdatabas (dvs efter ortnamn).

- ▲ Förslutna konvolut. Göteborgs domkyrkoförsamlingens bilagor till födelseboken 1881, H III b:2

Moder okänd

För att undvika hårda straff kunde modern (eller båda föräldrarna) föredra att föda barnet i löndom och sedan döda det. Gustav III utfärdade 1778 ett kungligt brev, det s k barnmordsplakatet, för att hindra detta. Det blev nu möjligt för ogifta mödrar att föda sitt barn anonymt, och barnmorskan förbjöds även att efterforska faderns namn. Det kom alltså att födas ett antal barn där både modern och fadern i födelseboken antecknades som "okända". Modern kunde dock bilägga ett förslutet konvolut med uppgift om sitt och eventuellt faderns namn, för att senare kunna hävda sitt föräldraskap. Dessa konvolut förvaras i kyrkoarkiven som bilaga till födelseboken (H III).

En barnmorskedagbok

Barnmorskorna förde dagbok. Enligt ett reglemente från 1881 var de tvungna att föra sådana barnmorskedagböcker för alla barn födda i hemmet. Barnmorskedagböckerna finns för landsbygden i provinsialläkararkiven (på landsarkiven) och för städerna i stadsläkar- och hälsovårdsnämndsarkiven (i kommunarkiven).

- ▼ Barnmorskedagbok från Varola, 1862–1909 (Varola hembygdsmuseum)

19	Johanne Svendsen i Skatölz var.	2	11
	Indiarnet p. min	8	11
25	Loffi Ström	x	x
	Anne Thine Jensen i Suurmukskegus Död	3	11
31	Christine Larsson i Bagändet	2	11
	Indiarnet p. min	7	11
19	Johanne Johansson i Lonne Lög	2	11
	Lohki i Suurmukskegus Död	5	11

Barnmorskedagböckerna innehåller ofta uppgifter om förlossningen, om modern och hennes hälsa och mer sällan uppgifter om fadern. Barnmorskedagboken från Varola är dock ganska kortfattad. Den innehåller bara uppgifter om mödrarnas namn och anteckningar om inkomsten månad för månad.

Förlossningskliniker

Allt fler barn föddes från början av 1900-talet på barnbördshus och kvinnokliniker. Deras journaler och födelseböcker förvaras i landstingens eller motsvarande arkiv. Det har också funnits privata sjukhem och förlossningsanstalter. Ett exempel är Pro Patria på Kungsholmen i Stockholm som var verksamt 1774–1951. Arkivet finns i Stockholms stadsarkiv.

Sammanfattningsvis: Från 1880-talet och framåt finns goda möjligheter att finna uppgifter om förlossningar. Uppgifter ges i allmänhet om hjälpmedel vid förlossningen, om eventuella komplikationer, om barnets allmäntillstånd och moderns hälsotillstånd.

Obs! Vid 1900-talets början, fram till 1948, ansågs den som föddes på en förlossningsklinik (BB, KK) vara född i den församling där kliniken låg. Klinikerna har därför egna födelseböcker och barnen är förda i denna församlings födelseböcker, och har sedan flyttats till moderns församling. Uppgifter om förekomsten av kliniker finns i Nils Marelius *Sveriges församlingar genom tiderna*.

Födelse- eller förlossningsjournalen på nästa sida är från Göteborgs Barnbördshus (Sahlgrenska sjukhusets arkiv) i Göteborg 1907. Den ger detaljerade upplysningar om förlossningens förlopp.

Föderskan heter Alma Gustava Lexberg från Fuxerna, som ligger intill Lilla Edet. Här finns också faderns namn uppgivet: Bernhard Linden från Lilla Edet.

Barnbördshuset har också fört födelse- och dopbok. I denna ser vi att det födda barnet, Folke, är antecknat som oäkta (oä) och att fadern är antecknad som okänd (ok). Dessa uppgifter har också vidarebefordrats i den dopattest som avsänts till pastorsexpeditionen i Fuxerna.

Den officiella versionen i folkbokföringen har alltså blivit att fadern är okänd, trots att modern vid förlossningen uppgett hans namn, och trots att namnet blivit infört i förlossningsjournalen!

Register öfver minderåriga arbetare vid *Årnäs Bruk i Skaraborgs Län*

Den minderåriges				Faders eller målsmans		År och dag, då folk- skolepliktigheten uppbört eller ferietiden börjat och slutat.	År och dag, då arbetet börjades vid arbetstället.	Arbetet	
Nr	tillnamn.	förnamn.	födelseår och födelsedag.	namn.	hemvist jämte adress.			börjar kl.	slutar kl.
13	Johansson	Eustaf	3/4 1893	Johan Johansson	Skara	1 Jan - 31 Jan 1 Juli - 31 Juli 1 Nov - 31 Dec	6/2 1907	6/2 2 em	
14	Jansson	Edu	1/6 1894	Karl Jansson	Årnäs Bruk	1 Jan - 31 Jan 1 Juli - 31 Juli 1 Nov - 31 Dec	5/10 1906	6/2 2 em kvartammar- dag	
15	Nord	Emma	25/6 1893	Gustaf Nord	"	1/11 1907	1/3 1905	6/2 2 em	
16	Friberg	Helena	1/6 1894	Hulda Friberg	"	1 Jan - 31 Jan 1 Juli - 31 Juli	1/4 1906	6/2 2 em	

▲ Register över minderåriga arbetare vid Årnäs Bruk. Årnäs Bruk, D I:1

hjälpmedel för att hitta till rätt församling och kommun. Om man vet att en eftersökt person bodde i "en förort till Stockholm" osäkert vilken, eller "någonstans strax utanför Skövde", sparar telefonkatalogen mycket arbete.

Telefonkataloger finns från 1890-talet fram till i dag och finns tillgängliga i Riksarkivet och på Kungliga Biblioteket (KB) i Stockholm. Landsarkiven och biblioteken brukar också ha telefonkatalogerna kompletta genom åren – åtminstone för sitt eget område.

Ett alternativ till telefonkatalogen, särskilt för tiden innan telefon blev allmän, är adresskalendrar av olika slag. Sådana har ofta getts ut för olika städer och län. Ett bra hjälpmedel är också den kompletta adresskalender som Posten gett ut och som heter Blå boken.

Arbete

Vi tar här upp några källor som ger oss uppgifter om arbete och anställning i det moderna samhället. Vi kommer i senare kapitel att stifta bekantskap med stånd och yrken i det gamla ståndssamhället. Vi återkommer där också till bruk, manufaktur och företag. När det gäller arbetare och tjänstemän i företag är man i första hand hänvisad till företagsarkiven. Dessa är mycket ojämnt bevarade. Företagen har inte haft laglig skyldighet att spara annat än bokföring under någon längre tid (se mer om företagsarkiv på s 100–103). Vi ger här ett par exempel från Årnäs och Forsviks Bruks arkiv.

Uppgifter om arbetare och tjänstemän kan man givetvis också finna i fackföreningars arkiv. Dessa finns i folkrörelsearkiven. En annan källa är sjuk-kassornas arkiv.

Minderåriga anställda vid Årnäs Bruk

Företagen blev genom lagstiftning skyldiga att föra olika typer av böcker och liggare över anställda och deras arbetsförhållanden. Ett exempel är den lagstiftning som infördes 1900 "angående minderårigas och kvinnors användande till arbete i industriellt yrke". Ett annat exempel är den lagstiftning som infördes om begränsning av övertidsuttaget (8 § i Lagen om arbetstidens begränsning 1930).

Vi har återfunnit register över minderåriga arbetare och övertidsuttag vid Årnäs Bruk, ett glasbruk beläget vid Väneren strax väster om Mariestad. Ovan ser vi ett register över minderåriga arbetare vid bruket.

Här finns uppgifter om den minderåriges namn, födelsedatum, faderns eller målsmannens namn, hemadress, uppgifter om skolplikt och anställningens början, arbetstiden, rasterna, arbetets art och slutligen namnteckning från arbetsgivaren och från en besiktning-läkare.

Det handlar här om barn som är 12 år, minimiåldern för arbete i industrin, och om arbetet under ferierna. Dels har man uppenbarligen haft jul- och vinterledigt hela december och januari, dels sommarlov i juli och augusti.

